“Tafakkur Academy Global Press”
nashriyoti

1

“Ilm-fan taraqqiyoti”
respublika ilmiy konferensiyasi

Tafakkurconference.uz

Gidning ekologik mas'uliyati:nazariy asoslar va amaliy tavsiyalar

Muallif: **Raxmonova Irodaxon Shuxratbek qizi**

Ilmiy rahbar: **Umaraliyeva Barchinoy Vohidjon qizi**

Tashkilot: Andijon davlat chet tillari instituti

ANNOTATSIYA. Ushbu tezis turizm sohasida faoliyat yurituvchi gid (turist yo‘lboshchisi) ning ekologik mas’uliyatining nazariy asoslari va amaliy jihatlarini yoritishga bag‘ishlangan. Turizmning jadal rivojlanishi tabiiy va madaniy merosga bosimni kuchaytirmoqda. Gidlar sayyohlarning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi shaxs sifatida ekologik qoidalarni qo‘llash va targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynaydi. Tezisda “Leave No Trace” (Hech qanday iz qoldirma) tamoyillari, xalqaro standartlar (UNWTO, GSTC, TIES) va O‘zbekiston sharoitida gidlarning ekologik mas’uliyatini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari turizm mutaxassislari, oliy ta’lim muassasalari va turizm tashkilotlari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: ekologik mas’uliyat, gid, ekoturizm, barqaror turizm, Leave No Trace, O‘zbekiston.

KIRISH

Bugungi kunda turizm jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda turizm sohasiga katta e’tibor qaratilmoqda. “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun (2022) va 2021-2025 yillarga mo‘ljallangan ekoturizmni rivojlantirish kontseptsiyasi qabul qilingan. Biroq turizm oqimining ortishi tabiiy va madaniy merosga bosimni ham oshirmoqda. Xususan, ekologik jihatdan nozik hududlar – milliy bog‘lar, qo‘riqxonalar, tog‘li va suv havzalari yonidagi zonalar – sayyohlar oqimi tufayli xavf ostida qolmoqda.

Bunday sharoitda gid (turist yo‘lboshchisi) nafaqat yo‘l ko‘rsatuvchi, balki ekologik tarbiyachi, tabiatni muhofaza qilishning “old chizig‘idagi” mutaxassis sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Gidning bilimi, xulqi va sayyohlarga ta’siri ko‘p hollarda ekologik zararning oldini olish yoki uni kamaytirish imkonini beradi. Ushbu tezisning maqsadi – gidning ekologik mas’uliyati tushunchasini nazariy jihatdan asoslash, xalqaro tajribani o‘rganish va O‘zbekiston sharoitida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

GIDNING EKOLOGIK MAS’ULIYATINING NAZARIY ASOSLARI

Ekologik mas’uliyat tushunchasi

Ekologik mas’uliyat – shaxs yoki tashkilotning atrof-muhitga yetkaziladigan zararni kamaytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ularni kelajak avlodlar uchun saqlash majburiyatidir. Gid uchun bu majburiyat quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

sayohat davomida chiqindilarni to‘g‘ri boshqarish;

suv, energiya va boshqa resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish;

flora va faunaga hurmat (o‘simliklarni uzmaslik, hayvonlarni ovqatlantirmaslik);

madaniy va tarixiy merosni asrash;

sayyohlarni ekologik qoidalarga o‘rgatish va ularning xulqini kuzatish.

Ekoturizm va barqaror turizm kontekstida gidning roli

Ekoturizm – tabiatni muhofaza qilish, mahalliy aholi farovonligini oshirish va sayyohlarning ekologik bilimini kengaytirishga qaratilgan mas’uliyatli sayohat turidir. Xalqaro ekoturizm jamiyati (TIES) ta’rifiga ko‘ra, ekoturizmning asosiy tamoyillari: tabiatga minimal ta’sir, ekologik tarbiya va mahalliy hamjamiyatni qo‘llab-quvvatlashdir. Gidlar ekoturizmning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi, chunki ular sayyohlar bilan tabiiy muhit o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi.

Barqaror turizm esa iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ehtiyojlarni muvozanatlashtirgan turizm modeli sifatida gidlarning ekologik mas’uliyatini yanada muhim qiladi. Barqaror turizmning asosiy tamoyillari O‘zbekistonning turizm rivojlanish strategiyalarida ham o‘z aksini topgan.

XALQARO STANDARTLAR VA TAMOYILLAR

“Leave No Trace” (Hech qanday iz qoldirma) tamoyillari

Gidlar uchun eng keng tarqalgan xalqaro ekologik qoidalar to‘plami “Leave No Trace” hisoblanadi. Ushbu tizim 7 tamoyildan iborat:

Oldindan tayyorgarlik va rejalashtirish – yo‘nalish, ob-havo va jihozlar to‘g‘risida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lish.

Qattiq yo‘llarda va mustahkam yuzalarda harakatlanish – tuproq va o‘simlik qoplamini buzmaslik.

Chiqindilarni to‘g‘ri yo‘q qilish – barcha chiqindilarni olib ketish, hatto biologik parchalanadigan chiqindilarni ham.

Topilgan narsalarni joyida qoldirish – tosh, o‘simlik, qadimiy buyumlarni olib ketmaslik.

Lager olovining ta’sirini kamaytirish – faqat ruxsat etilgan joylarda va ko‘tarilgan o‘choqlardan foydalanish.

Yovvoyi hayvonlarni hurmat qilish – masofani saqlash, ovqatlantirmaslik, tovush chiqarmaslik.

Boshqa sayohatchilarga e’tiborli bo‘lish – tabiat tovushlarini buzmaslik, jamoat joylarida tartibni saqlash.

Boshqa xalqaro hujjatlar

UNWTO (BMT Turizm tashkiloti) “Global turizm etikasi kodeksi” va GSTC (Global Sustainable Tourism Council) mezonlari ham gidlarning ekologik mas’uliyatini belgilaydi. Ushbu hujjatlar gidlar uchun majburiy bo‘lmasa-da, ularga rioya qilish xalqaro darajada e’tirof etilgan amaliyotdir.

TIES (Xalqaro ekoturizm jamiyati) gidlar uchun maxsus qo‘llanma va trening dasturlarini ishlab chiqqan bo‘lib, ular ekologik mas’uliyatli gidlarni tayyorlashda asosiy manba hisoblanadi.

GIDNING AMALIY VAZIFALARI

Quyida gidning kundalik faoliyatida ekologik mas’uliyatni amalga oshirishning aniq misollari keltirilgan:

Vazifa To‘g‘ri harakat Noto‘g‘ri harakat

Chiqindilar Sayyohlarga chiqindi sumkasini berish, plastikni kamaytirishni tushuntirish Chiqindilarni yo‘l chetiga tashlashga ruxsat berish

Suv tejash Qayta to‘ldiriladigan idishlardan foydalanishni tavsiya qilish Bir martalik plastik butilkalarni maqtash

Flora Gullarni uzmaslik, o‘simliklar ustiga chiqmaslik haqida ogohlantirish Gul terishga befarq qarash

Fauna Hayvonlarni masofadan kuzatish, ovqatlantirmaslik Hayvonlarni yaqindan suratga olish yoki ovqatlantirish

Olov Faqat belgilangan o‘choqlardan foydalanish, o‘chirishni tekshirish To‘g‘ridan-to‘g‘ri yerga olov yoqish

Madaniy meros Obidalarga tegmaslik, belgilangan yo‘laklarda yurish Obida devoriga yozuv qoldirish

Gidning yana bir muhim vazifasi – sayohat boshlanishida ekologik qoidalarni e’lon qilish va butun sayohat davomida sayyohlarning xulqini muloyimlik bilan tuzatib borishdir. Bu nafaqat tabiatni, balki sayyohlarning xavfsizligini ham ta’minlaydi (masalan, zaharli o‘simlik yoki xavfli hayvondan himoya qilish).

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA TAHLIL

Mavjud holat

O‘zbekiston boy tabiiy va madaniy merosga ega. Milliy bog‘lar (Ugom-Chotqol, Zomin, Surxon, Nurota), tog‘li hududlar (Chimyon, Sangzor, Xo‘jakent) va noyob ekotizimlar (Aydarko‘l, Jayron) har yili minglab sayyohlarni jalb qiladi. Hukumat darajasida ekoturizmni rivojlantirish kontseptsiyasi (2021-2025) qabul qilingan va bu sohaga katta e’tibor qaratilmoqda.

Muammolar

O‘zbekistonda quyidagi muamolar mavjud:

Gidlarning ekologik bilimi past – maxsus treninglar va sertifikatlashtirish tizimi yetarli darajada rivojlanmagan;

Sayyohlarning ekologik madaniyati turli darajada – ba’zi sayyohlar qoidalarni bilmaydi yoki ularga rioya qilishni xohlamaydi;

Infratuzilma yetarli emas – ko‘plab hududlarda chiqindi konteynerlari, axlat yig‘ish punktlari, ekologik axborot stendlari kam;

Qonunchilikda gidning ekologik mas’uliyati aniq belgilanmagan – “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun va Ekologiya kodeksida umumiy qoidalar mavjud, ammo gidlar uchun majburiy ekologik standartlar yo‘q.

Imkoniyatlar

Shu bilan birga, quyidagi imkoniyatlar mavjud:

ekoturizmga qiziqish ortib bormoqda;

xalqaro donor tashkilotlar (UNDP, GEF) ekologik ta’lim loyihalarini qo‘llab-quvvatlamoqda;

mahalliy turizm operatorlari barqaror turizm sertifikatlariga qiziqish bildirmoqda;

oliy ta’lim muassasalarida turizm yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar soni ortmoqda.

AMALIY TAVSIYALAR

Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Gidlar uchun majburiy ekologik trening va sertifikatlashtirish joriy etilsin – Leave No Trace va GSTC mezonlari asosida. Bu O‘zbekistonda hali to‘liq joriy etilmagan muhim yo‘nalishdir.

Turizm tashkilotlari tomonidan ekologik mas’uliyatli gidlar uchun rag‘batlantirish tizimi (sertifikat, bonus, imidj) yaratilsin.

Milliy bog‘lar va ekoturizm hududlarida axlat yig‘ish punktlari, ekologik stendlar va yo‘l ko‘rsatkichlar ko‘paytirilsin.

O‘zbekiston qonunchiligiga gidning ekologik mas’uliyati bo‘yicha alohida moddalar kiritilsin – masalan, ekologik qoidalarni buzganlik uchun ma’muriy javobgarlik belgilansin.

Oliy va o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida “Turizm va ekologiya” fanlari doirasida gidlar uchun amaliy mashg‘ulotlar kuchaytirilsin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda turizm ta’limida barqarorlik tushunchalari ko‘pincha sayoz darajada o‘qitiladi.

XULOSA

Gidning ekologik mas’uliyati zamonaviy turizmning barqaror rivojlanishi uchun zarur shartdir. Xalqaro tajriba (Leave No Trace, UNWTO, GSTC) va amaliy misollar shuni ko‘rsatadiki, ekologik bilimga ega va mas’uliyatli gidlar tabiatga zararni sezilarli darajada kamaytirishi, sayyohlarning ekologik madaniyatini oshirishi va turizm hududlarining uzoq muddatli saqlanishini ta’minlashi mumkin.

O‘zbekistonda bu borada muammolar mavjud bo‘lsa-da, ularni bartaraf etish uchun qonunchilik, ta’lim va infratuzilma sohalarida aniq chora-tadbirlar taklif etiladi. Kelgusida ushbu mavzu bo‘yicha empirik tadqiqotlar (gidlar va sayyohlar o‘rtasida so‘rovnomalar, pilot hududlarda monitoring) o‘tkazish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. Aminova, A., & Allayarova, Z. (2026). The Role of English in Training Tour Guides for Ecotourism in Uzbekistan. ACTA NUUz, 1(1.4), 75–77.

2. Ergashev, A., Elbek, E., & Madinabonu, K. (2022). Formation of Ecological Knowledge and Culture in Tourism. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 3(11).

3. Temirova, D., & Yorqulov, M. (2025). Tourism education for sustainability: curriculum development in universities of Uzbekistan. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot.

4. (2026). Ways to Improve the Concept of Sustainable Development of Ecological Tourism in the Conditions of Uzbekistan. Zenodo.

5. Egamnazarov, K. (2025). Exploring the Directions of Sustainable Development of Tourism in Uzbekistan. IST Journal.

6. Leave No Trace Center for Outdoor Ethics. (2023). The Seven Principles. www.lnt.org

7. UNWTO. (2021). Guidelines for Sustainable Tourism. World Tourism Organization.

8. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. (2022).

9. O‘zbekiston Respublikasining Ekologiya kodeksi. (2021).

10. TIES (The International Ecotourism Society). (2020). Ecotourism and Tour Guides.

1.